

Ferdinand von Wrangell'i nimeline

Roela Põhikool

KOPUTUS, MIS MUUTIS ELU

Kodu-uurimistöö

Koostaja: Ilona Mägi (9. klass)

Juhendaja: Maret Tralla

Roela 2001

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Äraviimine	4
2. Sõit tundmatusse	6
3. Uues elukohas	10
4. Salaja kodumaal	14
5. Taas Eestis	15
Kokkuvõte	16
Kasutatud materjalid	17

SISSEJUHATUS

14. juunil 2001 möödub 1941. a. küüditamisest 60 aastat, seega on igati ajakohane minevikku vajunud sündmusi meenutada. Oma kodu-uurimusliku töö tegin Matti Meredest, kes on üks küüditatutest meie külas.

Koostas in küsimustiku, mis aitas küsitletaval mälestusi meenutada.

Matti Merede sündis 11. oktoobril 1929. a. Tapal. Praegu elab ta Lääne-Virumaal Vinni vallas Roelas Allika tänav 34. Enne küüditamist oli Matti kodu Tapa linnas Rohelises tänavas 14.

Peale Matti oli peres veel kolm poega: Georg Merede (22.11.1919), Aksel Merede (17.08.1924) ja Heiki Merede (24.03.1934). Isa August töötas Tapa Linnavalitsuses ja kaitseliidus ning võttis aktiivselt osa poliitilisest elust, mis võis olla ka väljasaatmise põhjuseks. Ema Ella töötas juuksurina oma juuksuriäris, mis asus Tapa jaamahoones.

1. ÄRAVIIMINE

14. juunil 1941 kell 4.00 ärkas meie pere tugeva kloppimise peale ustele ja akendele. Kui isa ukse avas, seisis uksele vene soldatid püssidega ja üks politruk, maja ees tänaval seisis ka veoauto, mille kasti olid inimesed. Isa käsutati püssimeeste valve all tuppa ja emal kästi kõik pereliikmed kokku koguda. Siis anti aega 15 minutit ning selle aja jooksul võisid kaasa võtta toitu üheks nädalaks ja pesu ning talveriided. See anti aeg, 15 minutit, kulus kõik ema nutu ja vanemate vendade sagimise peale ruttu ära ning majast tuli väljuda praktiliselt kaks kätt taskus. Mina ja mu noorem vend Heiki olime sel ajal tädi juures Kadrinas, Undla mõisas. Tädi oli Kadrina piirkonna teemeister ja Undla mõis oli antud tema käsutusse. Nii me siis olime iga suvi nende külalised. Seal oli rohkem ruumi ja vabadust kui linnas. Kui väljasaatjad said teada, et kaks last on puudu, kästi leida inimene ja saata laste järele. See oli muidugi ka ema soov, kes ei tahtnud lapsi maha jätta. Õnneks või õnnetuseks oli käepärast ema õde Olga Arengu, kes saadeti siis meile järele linnapealt saadud taksoga. Teised kõik käsutati auto kasti püssimeeste valve alla ja sõit läks Tapa mõisa poole, kus ühel raudtee haruteel seisis ešelon, mis koosnes loomaveo vagunitest, mille aknad olid trellitatud ja iga ukse juures seisis püssidega soldatid. Tädi jõudis Undla mõisa kuskil kella 10.00 paiku ja siis algas seal omakorda suur segadus, kuid see ei saanud kaua kesta, sest aega oli antud väga vähe, mind vennaga käsutati autosse ja sõit läks lahti Tapa poole.

Tapale jõudes peatusime kodu ukse ees ja tädi kutsus ka meid appi kaasa võtmiseks asju pakkima. Majja sisenedes ehmusime kõik kohe ära, sest kõikjal oli suur segadus, kõik maja kraam oli segi paisatud. Arvatavasti oli toimunud suur läbiotsimine. Tädi laotas põrandale voodilinaid ja me hakkasime sinna laduma riideid ja pesu ning kõike, mida arvasime vaja minevat. Kuid mis oli vajalik, seda ei teadnud keegi. Tahtsime võtta kõige hinnalisemad asjad, kuid avastasime, et need olid juba selle ajaga läinud. Nii sai meil 4-5 linadesse keeratud pamp, mis suuri vaevu taksosse toppisime. Tädi oli pakkinud veel ühe korvi ja kohvri toidu ja toidunõudega, mille eest olime talle tänulikud terve rongis oldud teekonna jooksul.

Kui kõik pakitud, läks sõit jälle lahti Tapa mõisa poole. Jõudsime sinna kuskil kella 12 ajal. Meile avanes pilt, mis seisab mul silme ees terve elu jooksul. Seda võite võrrelda filmides nähtud juutide väljasaatmisega, mida viisid läbi sakslased.

Ešeloni ümbrus kihvas rahvast ja autodest, ka mõni hobuvanker oli seal teiste vahel. Kõikjal oli kuulda laste ja naiste nuttu ja karjumist ning kõike seda segadust ümbritses relvastatud soldatite kahekordne rivi.

Meid toodi ühe vaguni ette, kus ma nägin vaguniuksel seisvat ja meid ootavat ema. Ta rõõmustas väga meid nähes ja puhkes nutma ning ütles, et isa ja vanemad vennad viidi püssimeeste saatel mujale. Kui olime oma kompsud auto pealt maha laadinud, käsutati meid oma kraamiga vagunisse. Tädi sõitis autoga minema ja sellest ajast ei ole teda rohkem näinud, Ta suri 1948. aastal Tallinnas.

Ešeloni ümbruses kestis aga sagin edasi. Kogu aeg vooris autosid ja hobuvankreid. Toodi aga inimesi juurde. Kes vagunisse sai, seda enam välja ei lastud, püssimees torkas kohe täägi vastu rindu kui uksele lähenesid. Ka uks oli avatud ainult niipalju, et üks inimene vaevalt läbi mahtus.

Kuskil kella kahe paiku päeval hakkas vaiksemaks jääma. Üha harvem tuli autosid inimestega. Korruga jäi kuidagi väga vaikseks ja siis kostis pikk ja tugev veduri vile ning rongi läbis puhvrite lõgin ja kramplik nõksatus läbi kõikide vagunite, mis lõpetas vaikuse ning

rataste kolksudes ja laste ja naiste nutu ning karjete saatel algas 7000 km pikkune 1 kuu ja 12 päeva kestnud teekond. Kell oli 14.30, 14. juuni 1941. a.

2. SÕIT TUNDMATUSSE

Rong liikus aeglaselt Tapa jaama suunas. Kõik lootsid, et ehk teeb rong jaamas peatuse, kuid ta jätkas vähehaaval, aga kindlalt oma alustatud teekonda. Tapa jaamaesisel nägime palju rahvast, kes olid kogunenud meid ära saatma. Kõik lehvitasid ja nutsid meile järele vaadates. Kuid kõik see toimus eemal, sest relvastatud soldatid, täägid ees, tõrjusid rahva eemale. Juhtusin just aknast vaatama, kui vene kiriku tagant vilksatas veel korra meie kodumaja, mida me enam kunagi ei näinud, sest see hävis sõja käigus ja mis vähegi saadi tassiti laiali.

Rong liikus aeglaselt linnast ikka kaugemale ja kaugemale. Nüüd alles hakkasid inimesed märkama ja aru saama, kuhu nad olid sattunud. Sel ajal olid vagunid poole väiksemad kui praegu kasutusel olevad. Vaguni kummalegi poole otsa oli ehitatud kahekordsed lavatsid. Lavatsi teise korruse kõrgusel, kummalgi pool, oli üks trellitatud aken. Lapsed muidugi ronisid kohe teisele korrusele ja akendele lähemale. Vanemad inimesed jäid alla ja hakkasid oma kompse paigutama kuhu keegi sai. Ukse vastas, seinä ääres, oli tehtud põrandasse auk ja sellele asetatud roostes põhjata ämber, mis pidi täitina WC ülesannet. Vähe aja pärast rong peatus ja aknast avanes vaade Tamsalu jaamaesisele. Kõikjal oli kogunenud palju rahvast rongi ära saatma. Paljudel olid kaasas pakid, mida nad püüdsid vagunitesse üle anda, kuid püssimehed tõrjusid nad kõik eemale. Hiljem saime teada, et ka Tamsalus topiti vagunitesse inimesi juurde.

Vaatasin kogu aeg aknast välja ja siis nägin rahva seas ka oma tädimeest Juhan Arengut, kel oli käisel punane lint ja tundus, et ta oli ka kohalike inimeste väljasaatmisega seotud. Siis ta märkas mind ja minu ema ning me saime aru, et tal oli üpris hea meel meid trellide taga nähes. Nagu hiljem selgus, oli tema üks peamisi meie väljasaatjaid.

Tamsalu jaamas korraldati meeste vagunites sorteerimine, mille käigus eraldati vanemate juurest kõik noored ja nad paigutati eraldi vagunitesse. Mõne aja pärast hakkas rong jälle liikuma. Juba Siberis saime teada, et ka minu kaks venda Aksel ja Georg eraldati isast ja rohkem nad enam isa ei näinud.

Rong liikus vähehaaval ikka lõuna suunas, tehes väikesi peatusi, mil toodi juurde jälle järjekordseid ohvreid. Kuskil kella 6-7 (õhtul) paiku peatus rong metsavahelisel lõigul. Olime just möödunud Orava jaamast (see on enne Petserit). Vaguni ukсед tehti lahti ja lastel ning mõnel naisel lubati välja tulla ja metsa all oma ihuvajadused korda ajada. Kaugele minna ei tohtinud ja ümberringi valvasid püssimehed. Rong seisis metsa vahel päris kaua. Käisin teiste lastega piki rongi ja lugesin vaguneid, kuid ei mäleta, kui palju neid oli, kuid mäletan, et meie vagun oli neljateistkümnes. Jäi meelde, sest meie vagunisse oli topitud 15 peret. Loendan nad üles ja nimetan, keda veel mäletan:

pr. Merede	Tapalt	2 last
pr. Reitkam	Tapalt	2 last
pr. Valk	Tapalt	2 last
pr. Maiste	Tapalt	3 last
pr. Pettai	Viljandist	2 last
pr. Peterson	Viljandist	2 last
pr. Konks	Võhmast	1 laps
pr. Luht	Võhmast	2 last
pr. Raig	Tapalt	1 laps
pr. Öispuu	Tapalt	üksik

pr. Paal	Suure-Jaanist	üksik
pr. Vatter	Võhmast	1 laps
pr. Kolzakova	Tapalt	
hr. Vahter	Päinurmest	perega, 2 last
hr. Malken	Päinurmest	isaga

Õhtul, enne päikeseloojangut, hakati kõiki vagunitesse ajama ja rong hakkas varsti jälle liikuma. Arvati, et peatus tehti selleks, et riigipiir ületada pimedas. Kardeti vist mässu piiri ületamisel. Nii me piiriületamist ei näinudki. Kõik olid masenduses ja väga rusutud meeleolus ning pimeduse saabudes tõmbusid inimesed enesesse ja jäid vaikseks. Igaüks istus oma laste ja kompsude juures. Vaevalt et keegi sel ööl magada sai. Ainult lapsed olid tukkuma jäänud, sest päevane üleelatu oli nad väsitanud. Nüüd liikus rong juba öö läbi ilma peatusteta. Kui valgenema hakkas, vilksatasid mööda võõrad külad viltuvajunud majadega, oli näha ka inimesi meile tundmatu riietuses – vatijopedes.

15. juuni 1941. a. algas vagunirahvale rusuvalt. Inimesed olid ju vägivaldselt kistud eemale oma harjumuspärasest ja igahommikustest toimingutest. Igaüks pidi nüüd arvestama ka teistega. Puudus pesemise võimalus ja WC-s käimiseks seati sisse järjekord. Alustati muidugi lastest. Kui järg täiskasvanuteni jõudis, ei tahtnud keegi esimene olla. Pidime ka kiirustama, sest õhtul hoiatati, et WC kasutamine toimuks ainult sõidu ajal. Kõike seda saginat vaatas läbi trellitatud akna suur Stalini päike. Vahest juhtus, et potilolijale vaatas ta otse silma just kui valgustaks ta läbi järjekordset rahvavaenlast. Sellele tuli leida lahendus. Nüüdsest hakati potilkäijaid linaga kinni katma, ka püüdsid inimesed oma asjadega toime tulla pimedal ajal.

Päike oli juba kõrgel, kui rong tegi oma esimese peatuse suure Venemaa ühes väikeses jaamas. Vaguniuks paotati lahti ning üks püssimees hüppas uksest sisse, käte ja püssiga vehkides hakkas ta käsklusl jagama. Kõik vahtisid suud lahti, saamata aru tema mulinast. Meie vagunis oskas vene keelt ainult üks inimene, pr. Kolzakova, vene rahvusest ja endise keiser Nikolai II õukonnadaam. Muide, ta valdas täielikult seitset keelt, mistõttu sai ta varsti üle rongi kuulsaks ja tema tõlkeoskusi kasutasid ka meie saatjad. Sellest oli ka meile palju kasu, sest tema kaudu jõudsid meieni paljud uudised.

Nüüd siis saime teada, et peame valima kaks inimest, kes hakkavad käima vee ja supi järel. Neile anti 2 ämbrit ja püssimehe saatel astusid nad esimest korda suure Venemaa pinnale. Mõne aja pärast tulid nad vee ja supilurriga tagasi. Kahtlane punakas hall vedelik meenutas küll rohkem nõudepesuvett kui suppi. Rongi liikuma hakates läks see kõik põhjata ämbri kaudu rongi rataste määrdeks. Veel visati meile ukse vahelt 6 pätsi leiba ja öeldi, et see on kahe päeva toidunorm. Uks lükati kinni ja pika vedurivile saatel jätkasime oma teekonda teadmatusse. Nüüdseks liikus rong peaaegu peatusteta. Inimesed asusid nüüd toidu kallale, sest tühi kõht nõudis oma. Leivad jagati kõigi vahel võrdselt ära ja igaüks sõi veel koduseid tagavarasid. Vahest tegi rong lühipeatuse ja püssimees paotas korraks raske vaguni ukse, et ukse vahelt mõni päts leiba sisse visata või vee ja supiämber tühja vastu vahetada. Nelja või viie päeva pärast peatus rong kuskil Uuralites, ei teagi, mis jaam see oli. Kummalgi pool seisis samasugused ešelonid, vagunid rahvast täis topitud ja akendel trellid ees. Saime teada, et need olid meie saatusekaaslased Lätist ja Leedust. Kahel korral sõitsid meist mööda ešelonid, kus olid ainult mehed. Kuskil peale 20. juunit hakkas toimuma midagi imelikku. Kõiki ida poole suunduvaid ronge hakati jaamades ja haruteedel kinni pidama, lastes mööda läände sõitvad rongid, mis olid täis sõjaväelasi ja sõjatehnikat: kahurid, tankid ja muu varustus. 24. juunil saadeti jälle naised suppi tooma ja kui nad tagasi tulid, saime teada, et oli alanud sõda. See uudis võeti vagunites vastu rõõmuhõisetega, nii et meid saatev konvoi oli

sunnitud vahele astuma ja püssidega ähvardama. Sellest peale muutus vagunielu veel raskemaks. Rongid seisisid haruteedel tundide kaupa, kuid uksi ei avatud ja tekkis vee ning toidupuudus. Meid saatvad püssimehed vahetati välja, asemele tulid miski pilusilmad.

Olime juba kuu aega vagunis loksunud, paljud jäid haigeks, eriti lapsed ja vanad inimesed. Oli ka surmajuhtumeid. Õnneks meie vagunis seda ei olnud, kõik olid enam-vähem terved, kuid mustad kui murjanid, sest puudus igasugune võimalus pesemiseks ja raudtee tolmu ja veduri suitsu olid kõik kohad täis.

Täpselt ei mäleta, kuid minu arust 15. juulil 1941 hommikul ärkasime kuskil jaamas, ümbritsetuna kümnetest ešelonidest. Oli sombune ilm ja kõikjal, kuhu meie vaateväli ulatus, seisisid inimestega täidetud vagunid. Ühel pool hakkas üks rong meist aeglaselt mööduma, vaguniakendest paistsid kurnatud, näljas ja habemetesse kasvanud mehed, nad karjusid midagi ja mõnest aknast kostis ka laulu, mis rohkem sarnanes nutuga. Ka meie rongi vagunitest hakkas kostma hõikeid, naiste nuttu ja meeste vandumist. Ja siis ma nägin, kuidas aeglaselt liikuva vastasvaguni aknast vaatas mulle vastu mu kallis isa. Peale minu ei märganud teda keegi. Jõudsin vaid hüüda: „Isa!“ ja ta oligi läinud. Igaveseks! Kõik olid suures masenduses. Naised nutsid ja lapsed muutusid ka närvilisteks. Kõik said aru, et me oleme nüüd kuhugi jõudnud. Ronge hakati manööverdama edasi ja tagasi, kuni lõpuks peatusime suure jõe kaldal. Meie vastasoleva hoone sildilt võisime lugeda, et see on Novosibirski jõesadam. Olime jõudnud otsaga välja ühe Siberi suurima jõe äärde. See jõgi oli Ob.

Siis taipasime, et sellega ei ole me vintsutused veel lõppenud. Ja nii oligi. Vaguni ukсед löödi lahti ja kõik, kes veel liikuda suutsid, käsutati oma kompsudega vagunitest välja. Kes ise ei suutnud, neile tulid püssimehed appi. Kõigepealt tõsteti inimene maha ja siis tema järel lendasid ta kompsud. Nii, vagun vaguni järel, tühjendati kõik ešelonid. Tühjad vagunid viidi minema ja täis toodi asemele. Põhiliselt olid kõik naised ja lapsed. Mehi seekord maha ei pandud. Kuid olime kõik segamini, eestlased, lätlased, leedulased.

Kui kõik olid maas, käsutati meid sadama hoonesse ja sealt laevadele ja pargastele. Meie, vagunirahvas, püüdsime kokku hoida ja sattusime koos suurde valgesse rataslaeva. Igauks pidi ise endale koha leidma ja paigal istuma. Meil veel vedas, et sattusime laeva ja ühes lastiruumis saime ka koha endale ja pampudele. Suurem osa rahvast paigutati tohutu suurtele pargastele, mis olid laeva külge haagitud. Kes sai koha lastiruumi oli õnnega koos, sest paljud pidid jääma pargaste tekile, lageda taeva alla tuule ja vihma kätte. Õhtuks olid tuhanded inimesed laevadele laaditud ja jälle läks sõit lahti, kes kuhu. Osa laevu läks ülesvoolu, osa allavoolu põhja poole. Meie laev, kahe pargasega, suundus allavoolu. Meile, lastele, oli see laevasõit päris põnev. Sai vabalt laevas liikuda ja suhelda teiste omasugustega.

Laevasõit mööda Obi jõe kestis mitu päeva või õigemini ööpäeva, sest laevad liikusid ka öösiti ja ülemustel oli vaja meiesugusest prahist kiiresti lahti saada, sest sõda hakkas nõudma oma osa, mida oli märgata ka jõe transpordis. Ühel päeval peatusime ühe suure küla või alevi sadama ääres. Kohanimi oli Kolpaševo. Siin hakati inimesi ümber laadima väiksematele laevadele ja pargastele, mis suundusid mööda mitmeid Obi harujõgesid laiali. Meie väike praam, puksiiri ees suundus Tšai nimelisse harujökke ja sealt omakorda Parbigi harujökke. Kõik need jõed olid päris suured ja laiad ning kõrgete kallastega. Ühel hommikul, kui seisime kalda ääres, nägime ka teisel kaldal pargast seismas. Hakkasime hüüdma ja karjuma üle jõe, mis oli oma 100 m lai, kuid hommikuvaikuses oli kõik väga hästi kuulda ja nii saime teada, et meie kaks vanemat venda on teisel pool jõge. Ema otsis üles meie laeva komandandi, kes oli siin kõige suurem ülemus ja tema loal toodi vennad meie juurde üle. Kokkusaamisrõõm üle

hulga aja oli suur, kuid seda jäi varjutama isa puudumine meie juurest. Ka vennad ei teadnud temast rohkem midagi peale seda, kui neid Tamsalu jaamas temast lahutati. Nüüd jätkasime teekonda juba üheskoos ja oli ka kuidagi kindlam tunne. Nemad olid juba meeste eest väljas ja pika teekonna vintsutused tegid nad ainult mehisemaks. Jätkasime sõitu mööda käänulist Parbigi jõge veel mitu päeva, kuni lõpuks peatusime ühe küla kõrge kalda all. Siin anti meile käsk välja kolida. Kompasid selga ja kaldast üles, mis oli oma 20 meetrit kõrge. Küla nimi oli Krölovka.

Üles jõudes nägime, et meid juba oodatakse. Kaldal oli oma paarkümmend vankrit, mille ette oli rakendatud kas paar hobusekronu või kaks härga. Meie pere käsutati vankrisse, mille ees oli kaks sarvilist ja nende ülemuseks paistis olevat üks suur punase habemega vanamehenäss, samasugune punane ja karvane läkiläki peas ning moka otsas tolknes tal mahorkapläru.

Kui kõik oli peale laaditud ja meie valvur kõik inimesed üle lugenud ning arv klappis nimekirjaga, mida ta mitu korda kontrollis, hakkas killavoor liikuma eemal paistva metsa poole.

Ilm oli ilus ja päike, see suur Stalini oma, kõrvetas kui kurat, nii et natukese aja pärast olid kõik higised. Suurem osa inimesi astus jala vankri kõrval või järel, kuni jõudsimetsa vahele. Iga puu ja põõsa tagant lendasid meie kallale sääse, kihulase ja parmude parved. See toimus kõik nii ootamatult, et keegi ei saanud aru, mis nüüd juhtus. Inimesed ei teadnud, mida teha või kuidas end kaitsta selle uue nuhtluse eest. Kohalikele voorimeestele tegi kõik veel nalja, nähes meid nende putukatega võitlemas. Kohalikud olid kõige sellega harjunud ja paistis ka, et sääsed olid nendega harjunud. Meie aga olime nendele värsked veri ja paras uus magus suutäis. Metsa servast algas palktee läbi metsa, soo ja raba. Nüüd ronisid kõik vankritelt maha sest palkteel oli vankris võimatu istuda. Võisid oma keele suus katki hammustada või kopsud-maksad segamini raputada. Selle Kolgata tee kirjeldamine on väga raske ja pikk, seda peab ise nägema ja üle elama, kuigi ma seda kellelegi ei soovita.

Igal asjal tuleb ükskord lõpp, nii ka hakkas lõpule jõudma see Kolgata teekond. Olime läbinud umbes 10-12 km, kui meie killavoor jõudis teelahkmele keset paksu metsa. Ümberringi valitses kuumus ja metsas oli tuulevaikus. Paistis et ainult sääsed tundsid rõõmu, sest jätkus nii päikest, soojust, kui ka imemiseks verd. Teelahkmele jaotati meie killavoor kaheks, ühed sõitsid vasakule ja teised paremale. Tee jäi ikka samaks mülkaks, ainult rahvast oli jäänud poole vähemaks. Päike oli laskumas kuhugi pärastlõunale, kellaaega ei osanud öelda, sest kellasad meil lihtsalt ei olnud, kui meie sarvilised sõidukid metsast välja ronisid ja peatusid ühe õlgkatusega osmiku ees. Sarvilistele paistis see koht tuttav olevat, sest nad tõmbasid kohe oma koivad kõhu alla ja olidki keset teed siruli maas. Eemalt paistis veel oma kümme-kolme õlgkatusega osmikut ja nende keskel seismas nagu kurg kooguga külakaev. Sarvilised aeti jälle üles ja sääsepilve saatel liikusime küla keskele, kus oli ka üks suurem laudkatusega maja, mille ukse kohal ilutses silt, mis pidi tähendama, et see on klubi. Nii palju, kui meid järele oli jäänud käsutati kõik klubi saali, igale perele eraldi koht põrandal ja öeldi, et „Živite na zdorovie!“ mis pidi meie keeles tähendama, et elage terviseks. Kaks päeva puhkust ja siis kõik kolhoosi tööle.

Oli 26. juuli 1941. a. Päike hakkas loojuma ja seljataha oli jäänud tuhandete kilomeetrite pikkune ja paljudele tuhandetele inimestele nii traagiline teekond. Kuid ees seisis veel rängemad katsumused. Aastate pikkune sunnitöö, nälg ja külm, millele paljud pidid alla vanduma. Õnneks ei osanud inimesed ette arvata, mis neid ees ootab.

3. UUES ELUKOHAS

Esimene öö oma uues elukohas möödus kõigile rahutult ja närviliselt, sest sääsed ei andnud rahu ka öösel. Hommikuks olid kõik sääskedest söödud ja paistes, mõni ei saanud silmigi lahti.

Hommikul hakkas kohalik rahvas meie maja – klubi juurde kogunema ja meid uudistama. Kõik tahtsid näha, mis sorti röövlid ja mõrtsukad nüüd nende juurde toodi. Neile olla enne räägitud, et tuuakse need kõige suuremad kõrilõikajad. Mõnedel uudistajatel olid ka kõikad ja hangud kaasas, et kui me pihta hakkame, siis nad nii kergelt alla ka ei anna. Nähes aga rahulikke ja nutuseid naisi ja lapsi, tulid mõned julgemad isegi meid katsuma, kas ikka oleme luust ja lihast. Üks ätt aga imestas väga, et ah sellised need neetud „fašistid“ siis ongi? See äti poolt pandud hüüdnimi saatis meid tükk aega ja igal pool.

Küla, kus meil tuli elama asuda, oli Sobolinka, mis oli saanud oma nime sooblite järgi, keda olevat siin kunagi väga palju olnud. Nüüd olid nad kõik hävinud. Küla koosnes 25 majapidamisest ja kolhoosi hoonetest. Kolhoosi nimi oli „Pervõi šag“ – esimene samm. Küla elanikud olid ka välja saadetud 1930. a. Räägiti, et nendest oli ellu jäänud vaid 25-30%.

Hommikul alustasid kõik oma eluaseme sisseseadmist ja tegelesid igapäevaste toimetustega. Otsustati ka pika teekonna mustus maha pesta. Kõik seadsid ennast ümber küla kaevu ja samas pandi küdema ka küla suitsusaun, mis asus samas kõrval. Korda mööda käidi saunas, kuid saunast tulijad olid mustemad kui sinna minnes, kuna inimesed puutusid kokku esmakordselt suitsusaunaga. Nii mõnigi pidi mitu korda pesemas käima. Oli kuidas oli, aga õhtuks olid kõik puhtad ja isegi enesetunne oli muutunud rõõmsamaks. Päeval käis kolhoosi esimees ja komandant teatamas, et iga täiskasvanu kohta on ette nähtud 1 kg jahu ja iga laps saab ½ liitrit lõssi päevas. Kõik see tuleb aga tööga kolhoosis tasa teha. Ühtlasi tuletati meelde, et kahe päeva pärast olgu kõik kolhoosi kontori juures, kus igapäevale määratakse töökoht.

Nii algas orjus kõigi jaoks. Vanemad saadeti kes heinale, kes niitma ja lapsed põldudele ohakaid kitkuma. Süüa anti ühiskatlast iga lõuna, põhiliselt jahukõrti ja tundmatutest rohtudest keedetud suppi. Õhtul ja hommikul pidi igaüks ise midagi leidma. Algas näljaaeg. Kohalikel oli vähemalt oma kartul, kuid meiesugustel polnud midagi. Läksid käiku riided ja muu püdi-padi, mis keegi kodunt kiiruga kaasa oli võtnud. Põhiliselt vahetati jahu ja kartuli vastu. Juba mõne aja pärast võis näha kohalikke daame jalutamas meie naiste öösärgides. Kuid seda ei jätkunud kuigi kauaks. Sügiseks olid kõik kleidid, mantlid ja öösärgid pintli pandud, kuid ees ootas külm ja veel näljaseim aeg – talv. Kuid ka siis veel ei tahtnud keegi sellele mõelda. Kõik arvasid, et selline olukord ei või nii edasi kesta, et küll me varsti saame jälle koju tagasi.

Lähenes sügis ja ei mingeid muutusi, kõik jätkasid kolhoosis tööl käimist ja liikusid jutud, et varsti hakatakse valima inimesi metsatöödele. See olevat siin igatalvine töö. Kooliealised lapsed pidid 1. septembril kooli minema, mis asus 5 km eemal teises külas. Ka selle küla nimi oli Sobolinka, ainult et nr. 2. Nii olimegi kõik 1. septembril koolimajas ja meiesugused pandi kõik vaatamata haridusele esimesse klassi.

Istusime seal päevad läbi nagu tukunuiad, saamata mõhkugi aru, millest räägitakse või mis meie ümber toimub. Vahetevahel pani õpetaja ajaviiteks ja kohalike rõõmuks mõne meie-suguse nurka seisma. Nii sai koolis käia terve kuu aega, kuni koostöö ei sobinud. Kooliskäimise lõpetasime õpetaja juurviljaiaia üleskitkumisega, nii et ka Toots poleks seda paremini

teinud. Lehvitasime kooli poole mütsidega ja oligi meie seekordne haridustee lõppenud. Talve saabudes muutus elu väga raskeks. Vanemad vennad saadeti metsatöölle, nälg suurenes ja toitu polnud kusagilt saada. Käisime ringi kui kondibuketid. Lõpuks otsustas ema hakata tööd ja toitu otsima naaberküladest. Kuigi elukohast lahkumine oli keelatud. Kuna ema oskas ka õmmelda, sai temast varsti ümbruskonna parim rätsep. Vahest toodi talle ka juukselõikamise eest mõni kartul või tükike leiba. Nii sai ka noorem vend ema kõrval hinge sees hoida. Mina aga võtsin selga kerjakoti ja läksin ilma rändama. Selgus, et minusuguseid on kõik kohad täis, kuid tänu kohalike inimeste lahkusele saime kõik kotipõhja natuke toidupoolist. Ka öömajale lubati päris lahkelt. Oli tunda, et ka kohalik rahvas oli sellises olukorras olnud ja nüüd abistasid nad jõudumööda praegust kerjaste armeed. Raske oli kõigil, sest sõda andis tunda ka siin, kaugel Siberis. Kõik toidukraam saadeti rindele.

Talve üle elanud, otsisin kevadel jälle ema ja venna üles ning läksime koos ettenähtud elukohta tagasi. Ka vanemad vennad tulid metsatöödelt tagasi. Kuigi töö oli neil raske olnud, said nad ikka töönormi täitmise korral leiba ja kartuleid ning elasid talve üle. Kevadel eraldas kolhoos väljasaadetuile aia- ja kartulimaad ning anti ka kartuliseemet. Labidatega kaevasime maa ja panime kartuli maha. Tööl tuli hakata jälle kolhoosis käima. Mind pandi ühe teise eesti poisi, Jaan Reitkamiga, kolhoosi karjapoisteks. Seega olime suveks töö ja toiduga kindlustatud. Karjak olles oli ka piim omast käest võtta. Hommikuti oli esimene asi, kui karja välja saime, teha lehmadele järellüpsmine, nii et piima jätkus ja sügiseks olime juba päris prisked poisid.

Edaspidi töötasin kolhoosis mitmetel töodel, kuid iga aasta kokkuvõtetes olime ikka kolhoosi ees võlglast, sest ei teeninud nii palju, kui aasta jooksul ära sõime.

Olukord muutus 1948. a., kui mind saadeti traktoristi kursustele ja hakkasin töötama traktoristina. Ühe suve tööga saime kõikidest võlgadest lahti ja teenisin veel üle tonni vilja lisaks, nii et olime ise söönud ja saime veel teistelegi jagada, kes ikka veel nälja käes vaevlesid. Siitpeale muutus elu kergemaks.

1946. a. võeti vanem vend Aksel sundkorras sõjaväe ehituspataljoni, mis asus Tomski linnas. Olles seal töötanud mõned kuud, suutis ta sealt jalga lasta ja tuli Eestisse. 1952. a. ta arreteeriti uuesti ja saadeti jälle tagasi meie kanti, olles kahe aasta jooksul läbinud mitmed vanglad ja sunnitöö laagrid. Uuesti kodumaale sai ta 1958. a.

1950. a. õnnestus mul kolhoosist pääseda ja asuda elama Võsoki Jari külasse, kus asus masina-traktoriijaam. Hakkasin seal tööle remondilukksepana ja hiljem õppisin Tomski linnas elektrikuks. Nüüd oli mul juba mitu eriala ja ka keelt valdasin täielikult, isegi ilma aktsendita, nii et nüüd võisin juba julgemalt tulevikku vaadata. Kohalikud inimesed olid hakanud meisse suhtuma lugupidavalt, nähes meie inimeste töökust ja ellusuhtumist. Meil oli koos paljurahvuseline väljasaadetute elanikkond, olid eestlased, lätlased, leedulased, armeenlased, aserbaidžaanid jt., kuid eestlasi tõsteti alati esile.

Võsoki Jari külatänav. Esiplaanil palgid, millest külaelanikud saagisid igal õhtul endale ahjupuid (paremalt teine M. Merede poeg Sergei).

Võsoki Jari küla eestlased Ella Raigi (taga paremalt esimene) sünnipäeval.

dis käia näiteringis ja estraadil. Mäletan, kui esitasime näidendit „Meie Kroonlinnast“, siis seal, kus tuli rääkida saksa keelt, esitasime ühe leedulasega oma monoloogid eesti ja leedu keeles, millega teenisime ära suure aplausi. Nalja kui palju ja kõik olid rahul.

1953. a. abiellusin ja samal aastal alustasime oma maja ehitamisega. Oli võimalus saada ehituslaenu soodsatel tingimustel ja 1955. a. võisime kolida uude kodusse. Maja ehitasime eestipärase, mis hakkas meeldima ka kohalikele, nii et selliseid maju ehitati terve tänava täis. Maja ehitusel aitasid mind väga palju mu head sõbrad ja kaaskannatajad Albert Paal ja Voldemar Malken. Mõlemad olid üleküla puusepad ja tublid töömehed. Suure vene ahju koos pliidiga ladusin ise valmis, seda tööd käisin poolsalaja kohaliku pottsepa juures õppimas, ta ei tahtnud oma ametisaladusi avaldada. Kuid ameti sain selgeks ja oma ahju ladusin parema, kui seda oleks kohalik meister teinud. Külarahvas, saades teada minu ahjude headest omadustest, hakkasid ka tellimusi esitama. Nii sai minust ahjude ehitamise meister.

Matti Merede Võsoki Jari külatänaval.

Matti Merede naabermaja Võsoki Jaril.

M. Merede poeg Sergei „suures“ elutoas.

„Mammutikihv, mille leidsin Baktšari jõekäärust. Olid ka esi- ja purihambad, need andsin üle Tallinna Loodusmuuseumile.“

Matti Merede poeg Sergei (paremalt esimene) 1961. a.

Matti Merede kinkis enne äratulekut oma mootorratta abikaasa Antonina vennale.

4. SALAJA KODUMAAL

1956. a. hakkasid levima kuuldused, et võetakse vastu avaldusi, kes tahavad kodumaale tagasi pöörduda. Samal aastal avanes mul võimalus sõita sanatooriumi Pjatigorskisse – Põhja-Kaukaasiasse. Tuusiku pidin kätte saama Tomskist, mis asus meilt 300 km kaugusel. Tänu sanatooriumisse sõiduga anti mulle ka pass kätte ja loeti sõnad peale, et ma jalga ei laseks ning tagasi jõudes ilmuksin komandantuuri teatama oma tagasitulekust.

Sättisin oma asjad nii, et sõit algas jälle 14. juunil ja kui Tomskisse jõudsin ja tuusiku kätte sain, otsustasin sanatooriumi asemel Eestis ära käia. Aega oli mul selleks üle kuu aja ja arvasin et tulgu mis tuleb, aga seda võimalust ei saa kasutamata jätta. Kõik läks libedalt ja viperusteta ning nädala pärast astusin ma Tallinnas rongilt maha. Seda tunnet – uuesti kodumaa pinnal – ei oska kohe kirjeldada. Kuid olin siiski õnnelik ja uhke enda üle, et olen eestlane ja ma tuln tagasi, vaatamata kõigele üleelatud. Olin kodus! Vähe ringi vaadates, otsustasin minna tädi juurde, kes elas samas ligidal Pelgulinnas. Nagu ma olin, kaks kätt taskus, pagas mul puudus ja astusin kergel sammul Pelgulinna poole. Muidugi ehmatasin ma vanad inimesed poolsurnuks ja mind ei tahtud kuidagi uksest sisse lasta, sest mind mäletati ju 11-aastase poisikesena ja nüüd trügib üks võõras mees uksest sisse. Suure tegemisega suutsin selgeks teha, kes ma olen ja kust ma tulen. Rõõm oli suur ja tädi pisarad ei tahtnud kuidagi lõppeda. Ka tädimees ja ema vend juhtusid kohal olema. Kuidas mind vastu võeti ja millest kõik sai räägitud, võib igaüks ette kujutada peale nii pikka lahusolekut.

Elasin kümme päeva tädi juures ja käisin ka maal sugulasi vaatamas ning Tapal oma maja varemete juures. Käisin läbi surnuaiad, kuhu olid kerkinud uued kalmukünkad. Haudadele lilli pannes jätsin nendega jälle hüvasti, sest mõne päeva pärast pidin hakkama tagasi sõitma. Rahumäe kalmistul võtsin taskurätikusse paar peotäit mulda oma õe Olga ja vanaisa haualt, nemad maeti sel ajal, kui me Siberis olime. Mulla otsustasin viia emale, sest ka tema ei teadnud midagi minu sõidust Eestisse.

Aeg möödus kiiresti ja tuli hakata tagasi sõitma, sest ei tahtnud löögi alla panna neid, kes Siberisse jäid, kui ka neid, kes mind siin kodumaal nii soojalt jälle vastu võtsid. Otsustasin, et maksu mis maksab, aga varsti olen ma tagasi.

5. TAAS EESTIS

Matti Merede 1957. a.

Kui ma poleks seekord Eestis käinud, siis ei tea, kaua ma veel oleks seal elanud, sest ma ei teadnud muud tahta. Kuid nüüd, kui tagasi jõudsin, hakkasin kohe taotlema meie vabastamist ja 1957. a. meie taotlused rahuldati. 1958. a. kevadel saabusid dokumendid meie vabastamise kohta ning kohe asusime tegema ettevalmistusi ärasõiduks. Müüsimise maha kõik, mis vähegi saime ja õnneks leidsime ostja ka majale. 1958. a. juunis alustasime teekonda kodumaale.

Vabastusdokumentide ja passide kättesaamisel pidime andma allkirja, et me ei hakka tagasi nõudma oma vara ja ei asu elama kodukohta ega Tallinna ja piiritsoonidesse.

Eestisse jõudes asusime elama Rakke, kus elasid mu sugulased. Rakke sovhoosis anti mulle väike korter ja pakuti ka tööd elektrikuna sovhoosi töökojas. Suhtumine meisse oli sõbralik, muidugi oli ka kõõrdi vaatajaid. Nagu ma hiljem aru sain, olid need kõõrdivaatajad ise määritud

kättega ja mitte puhta südametunnistusega.

Rakke sovhoosi direktor Lehtla võttis mind väga hästi vastu ja kaastöölistega läbisaamine oli ka väga hea. Ainult kõik palusid mind jutustada Siberimaast.

Nüüd tagantjärele, mõeldes möödunud ja läbielatud aastatele, arvan, et seda kõike ei tohi inimkond unustada. Juba on kuulda noorte suust sõnu, mis seavad kahtluse alla kõik toimunu. Seda läbielatud tuleb alati meenutada ja rahvale jutustada. Ma ei pea viha nende peale, kes panid toime selle inimsusevastase kuriteo, kuid see tuleb avalikult hukka mõista. Ma ei pea viha, kuid ei saa ka andestada, sest inimsuse vastased kuriteod ei ole andeksantavad ja iga kuriteo sooritanu peab selle eest vastutama. Alati, vaatamata sellele, kes selle toime pani ja millal.

Ma arvan, et Venemaa kui NSVL-i õigusjärglane, peaks avalikult tunnustama ja vabandama toimepandud genotsiidi eest Baltikumis. Eesti, Läti ja Leedu Valitsused peaksid selle küsimuse üles tõstatama ÜRO-s ning nõudma kas või osalist kahjude korvamist inimestele, kes selle all kannatasid.

Inimesed, olge valvsad, ärge laske sellel korduda! Kõike võib veel juhtuda!

Kõik need read pani kirja, väga raskelt kõike veelkord üle elades

Matti Merede

Roela, 2001

KOKKUVÕTE

Kogutud materjalidest sain teada, kuidas kõik toimus ja mida pidid inimesed läbi elama (moraalne löök, majanduslikud raskused, tagakiusamine).

Selliseid mälestusi peaks kindlasti säilitama ka järeltulevatele põlvedele, et ka nemad saaksid aimu meie rahva kannatustest.

Selle tööga säilitame ja pärandame edasi meie ajalugu ning kultuuri.

KASUTATUD MATERJALID

1. Kirjalikud allikad
 - 1.1. Käsikirjad
 - 1.1.1. Matti Merede vastused küsimustele. Käsikiri Roela Põhikoolis.
2. Fotod
 - 2.1. Matti Merede tööd erakogust. Säilitamisel Roela Põhikoolis.